

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 343.9:398.47(497.434Ribnica)"1700/1701"

Prejeto: 16. 8. 2018

Matevž Košir

doc. dr., Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: matevz.kosir@gov.si

Čarovniški proces v Ribnici 1700–1701 – najbolj znan čarovniški proces na Kranjskem

IZVLEČEK

Ribniški čarovniški proces v letih 1700–1701 je zaradi večkratne objave izvirnega sodnega zapisnika in literarnih upodobitev eden najbolj znanih čarovniških procesov na Slovenskem. Časovno sovpada z daljšim obdobjem vrhunca čarovniških procesov na Kranjskem. Središčna predpostavka v procesu je bil koncept pakta s hudičem. Proces je skoraj zagotovo zahteval vsaj sedem žrtev.

KLJUČNE BESEDE

Ribnica, čarovniški procesi, sabbat, Marina Češarek, Janez Jurij Hočevar

ABSTRACT

RIBNICA WITCH TRIAL (1700–1701) – THE MOST FAMOUS WITCH TRIAL IN CARNIOLA

Thanks to multiple publications of the original court minutes and literary depictions, the Ribnica witch trial (1700–1701) is one of the most famous witch trials in the Slovenian territory. The trial coincided in time with the longer period when witch trials in Carniola reached their climax. Its central assumption was the concept of the pact with the devil. The trial almost certainly claimed the lives of at least seven victims.

KEY WORDS

Ribnica, witch trials, Sabbat, Marina Češarek, Janez Jurij Hočevar

In ker je v življenju častila hudiča
Marina Češarkova zvesto tako,
Na metli zdaj duša zletela je njena
Naravnost v dno pekla namesto v nebo.
(Anton Aškerc, *Ribniška čarovnica*)

Ribniški čarovniški proces leta 1701 je zaradi večkratne objave izvirnega sodnega zapisnika in literarnih upodobitev eden najbolj znanih čarovniških procesov na Slovenskem. Že leta 1852 ga je omenjal Vinko Ferreri Klun.¹ V slovenskem prevodu je sodni zapisnik leta 1864 objavil Anton Lesar v knjigi *Ribniška dolina na Kranjskem*, in sicer v poglavju »Poslednja čarovniška pravda v Ribnici«.² Isti zapisnik je leta 1900 ponovno objavil Fran Višnikar,³ kasneje pa še Anton Skubic.⁴ Objave sodnega zapisnika so odmevale v leposlovju. Leta 1908 je Anton Aškerc procesu namenil daljšo pesnitev *Ribniška čarovnica*.⁵ Že leta 1897 je v podlistku v *Zori, glasilu slovenskega katoliškega dijaštva*, o ribniškem procesu izšla povest *Zadnja čarovnica*, ki jo je pod psevdonimom Angelar Zdenčan napisal Frančišek Kralj.⁶ Najbolj pa je k popularnosti procesa prispevala povest Frana Jakliča *Zadnja na grmadi*, ki je leta 1924 izhajala v podlistku, leta 1925 pa je izšla v knjižni obliki.⁷ Lesarjev naslov Poslednja čarovniška pravda je tako usodno zaznamoval tudi naslova kasnejših povesti.

Zgodovinske raziskave so pokazale, da čarovniški proces v Ribnici leta 1701 še zdaleč ni bil zadnji tovrstni proces na Kranjskem. Marina Češarkova ni bila zadnja žrtev čarovniških procesov na Slovenskem, z veliko verjetnostjo smemo domnevati, da celo ne zadnja v Ribnici. Tam je bila skoraj gotovo sežgana še Anka Končar, ki je bila med procesom v zaporu, izključene pa niso tudi nove žrtve. Na Slovenskem je sodstvo pozneje vodilo še zelo hude čarovniške pregone v Krškem (1701–1714), o procesih pa so poročila tudi od drugod. Zadnja čarovniška procesa na Slovenskem sta leta 1745 potekala v Metliki in Gornji Radgoni. V Gornji Radgoni je ena izmed osumljenih umrla v zaporu, druge so bile izpuščene, izid procesa v Metliki pa ni znan.⁸

Da je bil glas o ribniških čarovniških procesih živ, nakazuje tudi povest Josepha Buchenhaina (Jožef Anton Babnik) iz leta 1840, kjer gre sicer verjetno predvsem za literarno fikcijo, postavljeno v leto 1652, ki se po vsebini ne ujema s konkretnim procesom. Zanimivo je, da je avtor povest o čarovniškem procesu postavil v trg Ribnica.⁹

Velik pomen ribniškemu čarovniškemu procesu iz leta 1701 je dajalo dejstvo, da je dolgo veljal za edini čarovniški proces na Kranjskem, za katerega je bil ohranjen tako podroben sodni zapisnik, z vprašanji in odgovori osumljenih. Medtem ko je bilo na Štajerskem znanih več tovrstnih sodnih zapisnikov s čarovniških procesov, pa so na Kranjskem šele v zadnjem času znani podobni zapisniki z gospodstva Poljane (Predgrad ob Kolpi). Objava ribniškega sodnega zapisnika v 19. stoletju je vplivala tako na literarno kot znanstveno pozornost, ki jo je vzbudil proces, posledično pa je postala Marina Češarek najbolj znana žrtev čarovniških procesov na Kranjskem. Zato je zapisnik našel mesto tudi v knjigi *Arhivi – zakladnice spomina*.¹⁰ Obenem lahko na osnovi današnjega poznavanja čarovniških procesov v slovenskih deželah in širše v Evropi ugotovimo, da gre v primeru ribniškega procesa v vseh pogledih za tipičen čarovniški proces z vsemi elementi, ki jih je imela večina takratnih čarovniških procesov. To velja tako za način vodenja procesa, obtožbe in vsebino izsiljenih priznanj kot tudi za način, kako je bila žrtev izbrana, namreč na podlagi izsiljenih priznanj že obsojenih. Proces tudi časovno sovпада z daljšim obdobjem vrhunca čarovniških procesov na Kranjskem.

Tako ribniški proces ni bil osamljen, temveč je povezan z valom čarovniških procesov, ki so Kranjsko zajeli v devetdesetih letih 17. stoletja. Medtem ko je leta 1679 v gospodstvu Poljane (Predgrad ob Kolpi) krvni sodnik še oprostil ženski, obtoženi čarovništva, podobno leta 1689 celo več osumljenih v Ložu in Snežniku, pa so bila devetdeseta leta 17. stoletja na Kranjskem v znamenju razmaha čarovniških procesov, ki so se praviloma končali s sežigom na grmadi. Leta 1691 so se začeli čarovniški procesi v Ljubljani in na gospodstvu Poljane. Medtem ko so procesi v Ljubljani izzveneli leta 1694, so na gospodstvu Poljane vztrajali celotno desetletje, saj so grmade gorele še leta 1699. Poljanski procesi so zajeli številne podložnike vse do Vinice, Črnomlja in Lahinje ter Starega trga. Pod gospodstvo Poljane ni spadal le Stari trg ob Kolpi, ampak tudi Stari trg pri Kočevju. Junija 1699 so samo tri žrtve, sežgane kot čarovnice na gospodstvu Poljane, in sicer Nežica Klobučar (beračica brez prebivališča), Marina Malc (rojena Pik, stanujoča v Predgradu) in Katarina Šterk (rojena v Jelenji vasi, stanujoča v Paki), skupaj naznanile več kot osemdeset oseb, ki naj bi letale na Klek in tam sodelovale pri čarovništvu.¹¹ V kontekst teh sočasnih pregonov spadajo tudi čarovniški procesi v Ribnici, ki so z njimi povezani z dokaj identičnimi obtožbami in priznanji, načinom sojenja in iskanjem obtoženih, morda pa posredno celo prek naznanitev, saj zaradi manjkajočih sodnih spisov, kot so na primer zapisni-

¹ Klun, *Archiv für die Landesgeschichte*, 1, 1852, str. 63.

² Lesar, *Ribniška dolina na Kranjskem*.

³ Višnikar, Kazenska pravda zoper čarovnice v Ribnici l. 1701.

⁴ Skubic, *Zadnja čarovniška pravda v Ribnici*.

⁵ Aškerc, *Ribniška čarovnica*.

⁶ Zdenčan, *Zadnja čarovnica*.

⁷ Jaklič, *Zadnja na grmadi*.

⁸ Tratnik-Volasko in Košir, *Čarovnice: predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*.

⁹ Buchenhain, *Das Fass*, str. 269–278.

¹⁰ *Arhivi – zakladnice spomina*, str. 220–221, Zapisnik procesa proti Marini Šušarek in Luciji Kerznič zaradi čarovništva.

¹¹ Tratnik-Volasko in Košir, *Čarovnice*, str. 236–260.

Upodobitev čarovniškega sabata (Pierre de Lancre's Tableau de l'inconstance des mauvais anges et demons (1612)). Avtor upodobitve je poljski graver in slikar Jan Ziarnko. Hudič sedi na prestolu, obdan z najljubšimi čarovnicami.

Čaravnice so mu pripeljale žrtvovat otroka, na desni sta upodobljena čarovniška pojedina in ples, čaravnici v sredini kuhata točo, nad njimi pa letajo čaravnice in demoni.

ki ribniških čarovniških procesov iz leta 1700, nimamo celovitega pregleda.

Ribniški proces spada v koncept množičnih čarovniških procesov. Čaravnice v teh procesih niso bile sojene posamično. Središčna predpostavka v procesu je bil koncept pakta s hudičem. Pakt s hudičem je bila teorija, ki je lahko vsako nenaravno, nerazumljivo delovanje razložila kot sodelovanje s hudičem. Predstava o čarovniškem deliktu je bila sestavljena iz petih elementov: pakt s hudičem, spolni odnos s hudičem, letanje po zraku, udeleževanje sabata in škodljivo čaranje. Sabat je osrednja predstava evropske demonologije. Predstavljen je bil kot satanski kult, pri katerem so se pripadniki čarovniške družbe sestajali s hudičem. Sabat, ki naj bi potekal na visokih vrhovih, v primeru ribniških in poljanskih procesov je bil to Klek, je bil predstavljen kot satanska orgija. Tudi obtoženi Češarkova in Kerzničeva sta navedli, da so ju v čarovništvo uvedle že sežgane čaravnice. Potem ko so se na določenih mestih namazale s čarovniškim mazilom, so odletele na Klek, kjer je bil shod čarovnic. Poleg čarovnic in čarovnikov so bili na shodu tudi hudi duhovi. Vsi skupaj so najprej sedeli pri dolgi mizi, pili vsakovrstno vino ter jedli meso in druge jedi, med drugim bel, črn in zelen kruh. Igrali so jim goslači in piskači. Čaravnice so dobile svoje ljubčke, ki so bili hudi duhovi v človeški podobi; z njimi so plesale ter se nato telesno združile. Hudi duh je bil kosmat ter je imel hladno naturo. Čaravnice so se morale odpovedati Bogu in za vedno obljubiti popolno zvestobo hudemu duhu. Ta je čarovniško osebo opraskal do krvi in jo zapisal v svoj seznam. To

se je zgodilo ob njihovem prvem prihodu na Klek. Na shodu so oskrunile hostijo, ki so jo nato vrgle v mazilo za letanje. Mazilo so delale iz ženskega masla, otroških src in hostij, običajno ob praznikih, sobotnih večerih oziroma na veliki petek. Poleg udeleževanja shodov so tudi čarale, in sicer predvsem neurja, ter tako povzročale škodo na poljskih pridelkih. Neurja so naredile iz kvatrnega pepela in nekakšne moke. Spreminjale so se v ptice, sejalcem pobirale zrnje ter ga nosile v jamo na Klek. Kerzničeva je izjavila, da so čarovniški shodi potekali na Kleku v gradu in da je imela posebno nalogo, saj je morala stati na glavi in s svečo v zadnji plati svetiti ostalim pri mizi.¹²

Te izpeljave niso bile zmešano in nepovezano ljudsko verovanje, ampak racionalna in sistematična teorija. Škodljivo čaranje se je običajno zožilo na povzročanje škode na pridelkih ter čaranje toče in neurij. Sodniki so čaravnice obtoževali predvsem zveze s hudičem, kmetje pa so večinoma menili, da pripravljajo točo. Krvni sodnik je po začetku procesa na podlagi izsiljenih priznanj obtožnico navadno razširil proti številnim drugim osebam, ki so jih nanzanile obtožene, posebno če je bil prepričan o vseplošni čarovniški zaroti. Tak proces je lahko nato zahteval na desetine žrtev.¹³

Ribniški proces je skoraj zagotovo zahteval vsaj sedem žrtev. To so bile Marina Košir (umrla 2. marca 1700 v ribniškem zaporu zaradi mučenja), Jera Šober (leta 1700 zaprta, skoraj gotovo sežgana istega leta),

¹² Košir, Boj krvavi, str. 201–265.

¹³ Košir, Sabat v čarovniških procesih, str. 123–142.

Anka Zbačnik, Neža Rus (obe sežgani na grmadi v drugi polovici leta 1700 ali v začetku leta 1701), Marina Češarek, tudi Šušarek (sežgana 11. maja 1701 na grmadi), Lucija Kerznič, tudi Krznič oz. Kersnič (umrla v ribniškem zaporu 5. maja 1701 zaradi mučenja in bila zakopana, ponovno odkopana ter sežgana 11. maja 1701 skupaj s Češarkovo) in Anka Končar (leta 1701 zaprta, skoraj zagotovo sežgana).¹⁴ Žrtve so zaradi mučenja kot čarovnice naznanile druge osebe in tako sprožile plaz procesov. Če izhajamo iz Byloffove trditve o povezavi ribniških procesov iz leta 1700 in 1701,¹⁵ lahko sklepamo, da sta Marina Košir in Jera Šober naznanili Anko Zbačnik in Nežo Rus. Anka Zbačnik in Neža Rus sta, preden sta bili sežgani, izpričano naznanili Marino Češarek in Lucijo Kerznič. Marina Češarek pa je naznanila Anko Končar. Sme mo pa upravičeno domnevati, da s tem proces še ni bil končan. Samo dve izmed zgoraj usmrčenih sta naznanili več kot dvajset oseb. Da naznanjeni niso bili varni pred sodniki, pričata primera Anke Končar, ki je bila zaprta, potem ko jo je kot soudeleženko pri čarovništvu naznanila Češarkova, ter beneficiata pri Novi Štifti Mihaela Lamuta, ki je moral zaradi nevarnosti, da bi zaradi suma čarovništva prišel pred sodišče, leta 1701 zbežati iz Nove Štife v Črnomelj. To kaže, da je krvni sodnik dr. Hočevar proces želel nadaljevati. Ohranjen je le procesni zapisnik za del procesa proti Marini Češarek in Luciji Kerznič, pa še ta se je ohranil bolj po naključju in ne v okviru drugega arhivskega gradiva gospostva Ribnica. Zato ne moremo z zanesljivostjo trditi, da naznanitve niso imele za posledico novih aretacij, zaslišanj in obsodb.

Od žrtev vemo največ o Marini Češarek in Luciji Kerznič. Marina je bila stara okoli 40 let, bila je poročena in mati šestih otrok. Omožena je bila z ribniškim čevljarjem Anžetom Češarkom. Sicer je trdila, da je bila noseča, a se je s tem najverjetneje le skušala rešiti pred mučenjem in obsodbo, saj so babice med postopkom ugotovile, da ni bila noseča. Češarkova je bila tržanka iz Ribnice. Iz Ribnice so bile še Anka Zbačnik, Neža Rus in Anka Končar. Lucija Kerznič je bila stara okoli 60 let, imela je več otrok, živila pa je v Nemški vasi. Da sovaščani niso bili preveč navdušeni nad vodenjem procesov, lahko sklepamo iz nastopa treh prič, ki naj bi domnevno na vasi slabo govorile o Luciji Kerznič, a so se vse tri, ko so bile pozvane pred sodišče, izmikale in niso hotele dajati bremenilnih izjav zoper njo, češ da so bile takrat, ko so opravljale ali bile priče sumljivemu dogajanju, pijane.

Poleg obsojenih je bil osrednja oseba v ribniškem procesu krvni sodnik Janez Jurij Hočevar, »iuris utrisque doctor« (I. U. D.), se pravi doktor obojega (vsega) – svetnega in cerkvenega – prava. Ko je vodil ribniški proces, je imel 44 let. Rodil se je 2. oktobra 1656 v Novem mestu. Pravo je doštudiral na univerzi

v Padovi in tam leta 1686 doktoriral. Ko se je vrnil v Ljubljano, je postal odvetnik kranjskih deželnih stanov. Leta 1690 se je oženil z Marijo Katarino Mengalija, hčerjo ljubljanskega mestnega svetovalca. Imela sta štiri sinove in sedem hčera.¹⁶ Bil je vsestransko dejaven mož, ki je mnogo bolj kot po sodniški službi znan kot glasbenik, zvezdoslovec in član obeh ljubljanskih akademij: akademije »operosorum« in akademije »philharmonicorum«.¹⁷

Njegova sodniška pot je bila resda kratka, vendar krvava. Leta 1695 je nastopil službo kranjskega krvnega sodnika in že kmalu začel voditi tudi čarovniške procese. Cesarski krvni sodnik na Kranjskem je bil le deset let (1695–1705), vendar od leta 1703, ko je bil suspendiran, praktično ni opravljal sodniške službe.¹⁸ Ob nastopu službe leta 1695 ni imel veliko izkušenj s kazenskimi zadevami, kaj šele s čarovniškimi procesi, brez dvoma pa je imel pravno znanje. Kljub kratkosti njegove službe krvnega sodnika ga arhivski viri kažejo kot izjemno krutega preganjalca čarovnic. Po krutosti in zavzetosti v boju zoper čarovnice (veščice) bi ga lahko primerjali z znanimi preganjalskimi imeni, kot je bil na Štajerskem ljutomerski krvni sodnik Lampertič. Hočevar je službo cesarskega krvnega sodnika na Kranjskem nastopil po smrti starega krvnega sodnika Janeza Jurija Sambergerja. To je bil čas, ko so čarovniški procesi Kranjsko zajeli v polnem zamahu. Hočevarjev predhodnik na mestu deželnega krvnega sodnika Samberger sicer ni bil vedno navdušen preganjalec čarovnic, a je proti koncu službovanja stališče zaostrial, verjetno tudi zaradi zahtev deželnega vicedoma in notranjeavstrijske vlade. Leta 1689 je notranjeavstrijska vlada deželnemu vicedomu na Kranjskem poslala dopis, v katerem je nasprotovala temu, da v deželi Kranjski čarovniške obtožbe kaznujejo le z lažjimi kaznimi in da osumljence za plačilo izpuščajo iz ječ. Zato je vlada vicedoma opozorila, naj bo sodstvo v deželi pozornejše na omenjene delikte. Leta 1690 se je deželni vicedom zavzel za to, da bi za krvnega sodnika na Kranjskem postavili bolj izobraženega človeka, kot je bil Samberger, kar pa naj bi bilo težko za plačo samo 200 goldinarjev, s katero je moral sodnik vzdrževati hlapca, pisarja in konja. Vicedom je še omenil, da je krvni sodnik Samberger pri sojenju osumljenim čarovništvu nezanesljiv, saj se je pri obtožbah čarovništva vedno znova posvetoval z različnimi učenimi osebami. Zaradi tega je bila na deželnega vicedoma naslovljena tudi pritožba iz Loža, češ da krvni sodnik čarovniški proces preveč zavlačuje. Tudi zemljiški gospodje so se zavzemali za to, da bi se proces končal čim hitreje, saj bi se na ta način izognili še višjim sodnim stroškom. Krvni sodnik Samberger je januarja 1695 umrl in mesto krvnega sodnika na Kranjskem je ostalo prazno. Notranjeavstrijska vla-

¹⁴ ARS, SI AS 1080, fasc. 16.

¹⁵ Byloff, *Hexenglaube*, str. 142 in 146.

¹⁶ Košir, *Boj krvavi*, str. 171–196.

¹⁷ Sivec in Prosen, Hočevar, Janez Jurij, *ES*, 4, str. 36.

¹⁸ Karlovšek, Janez Jurij Hočevar, str. 48–55 (v tisku).

da je zato, da bi bili procesi nemoteno vodeni dalje, 29. januarja 1695 na predlog kranjskega deželnega vicedoma za začasno opravljanje službe krvnega sodnika imenovala dr. Janeza Jurija Hočevarja. Ta je službo ponižno sprejel, opravil prisego in takoj nadaljeval nedokončane sodne postopke. 26. avgusta 1695 je bil s posebno resolucijo dokončno imenovan za deželnoknežjega krvnega sodnika na Kranjskem. Notranjeavstrijska dvorna komora mu je določila letno plačo v višini 200 goldinarjev, tajni svetniki pa so od kranjskih deželnih stanov zahtevali, da k njegovi plači prispevajo še svoj delež v višini 100 goldinarjev, tako da bo prejemal 300 goldinarjev na leto.¹⁹

Hočevar se je takoj po nastopu službe lotil vodenja čarovniških procesov pred deželskim sodiščem gospostva Poljane, kjer jih je leto pred tem že vodil njegov predhodnik. V začetku leta 1696 je pisal notranjeavstrijski vladi. Iz dopisa je razvidno, da ni niti najmanj dvomil o resničnosti čarovniških obtožb in da je proti osebam, osumljenim čarovništva, nastopal zelo ostro. Njegovo poročilo je shranjeno v deželni arhivu v Gradcu. V njem sporoča, da se je huda pregreha čarovništva v gospostvu Poljane zelo razširila in da je v čarovniški družbi odkril tudi petletne otroke. Teh otrok pa po sodnikovem mnenju starši niso zapeljali le v pregreho čarovništva, ampak so z njimi tudi spolno občevali, kar je on sam ugotovil z »inspectio localis«. Občevali naj bi najbližji sorodniki kot sestre in brati. O tem je krvni sodnik najprej dvomil, čez čas pa je s preverjanjem na lastne oči ugotovil, da je to res. Čarovniški sabat je bil na Kleku, kot sporoča, in po njegovi razsodbi so sežgali tudi babico, ki je naznanila svoje otroke in vnuke. Eden njenih vnukov je priznal, da je letal na Klek in da ga je njegova stara mama namazala z mazilom. Hočevar je želel od graške vlade izvedeti, kako naj ravna v primeru otrok, saj po kazenskem redu za krvno sodstvo nepolnoletni otroci niso bili podvrženi kaznovanju. Ni vedel, ali jih lahko obsodi na smrt, zato je želel dobiti mnenje vlade. Pri tem je navedel primer dvanajstletnega dečka, ki so ga v istem poljanskem sodišču tri leta pred tem obsodili na smrt: trikrat so mu odprli žile, pa kljub temu ni izkravel.²⁰

Notranjeavstrijska vlada je v odgovoru z dne 31. marca 1696 zapisala, naj se v vseh zadevah drži določil za kazenska sodišča, ki sta jih zapisala cesarja Karel in Ferdinand. O vseh zapletenih vprašanih naj se posvetuje z drugimi krvnimi sodniki, zadeve premisli in izčrpno dokaže. V konkretnem primeru pa mu je ukazala:

1. naj se drži Karlovega in Ferdinandovega krvnega reda, v nepredvidenih primerih pa naj se posvetuje z drugimi kazenskimi sodniki;

2. kadar so v tako veliko pregreho vpleteni tudi nepolnoletni otroci, naj to takoj najavi deželnemu

glavarju, da se ti otroci z ukrepom deželnega glavarja ločijo od osumljene družine. Ta naj poskrbi, da bodo otroci prišli v »špital« ali v drug primeren kraj, kjer se bodo čednostno vedli in jih bodo prevzgojili.

Posebno v tretji točki pa ga je notranjeavstrijska vlada opozorila, da je iz njegovega poročila razvidno, da ni ravnal skladno s predpisi, saj ni bilo v njegovi pristojnosti, da »na lastne oči« ugotavlja, ali so mladoletni otroci nečistovali. Zato mu je v zadnji točki ukazala:

3. naj z »lastnimi očmi« ne preiskuje nečistovanja teh mladoletnih otrok, kajti to ni le proti splošni praksi, ampak tudi proti »vsem čednostim«. To se lahko izvede ali razišče le po zapriseženih ženskah ali babicah. Zato mu vlada ukazuje, naj se v prihodnje vseh takih dejanj v svoji osebi vzdrži.²¹

Notranjeavstrijska vlada je o procesu v gospostvu Poljane in o poročilu krvnega sodnika z dne 31. marca 1696 obvestila deželnega glavarja na Kranjskem. V dopisu je ugotovila, da se je čarovništvo v deželi Kranjski močno razširilo, zato je treba to pregreho kaznovati z vso resnostjo in brez spregleda ali čakanja.

Kmalu po nastopu službe je Hočevar sodil pred deželskim sodiščem Mehovo – Ruperč vrh nedaleč od rodnega Novega mesta. Pred sodišče je že leta 1694 prišla Neža Jerše. Takrat jo je sodnik, ki jo je dal mučiti, zaradi nepopolnih dokazov izpustil. Hočevar jo je leta 1696 na obnovljenem procesu dal hudo mučiti. Po trinajstih urah mučenja je priznala vse, kar so od nje zahtevali. Hočevar jo je obsodil na smrt. Po njegovem ukazu so 53-letno Nežo, mater treh otrok, aprila 1696 zaradi čarovništva nedaleč od ruperčvrškega gradu sežgali na grmadi.²²

Hočevar je nadaljeval tudi procese pred deželskim sodiščem Poljane ob Kolpi. Vse obtožene so po hudem mučenju priznale čarovništvo. 4. junija 1699 je Hočevar na gospostvu Poljane (Predgrad ob Kolpi) zaradi čarovništva obsodil na smrt 60-letno Nežo Klobučar, 40-letno Marino Malc in 28-letno Katarino Šterk. Obtožbe, ki so jih priznale, so bile zelo podobne tistim, ki so jih pozneje priznale tudi sojene v ribniškem procesu.

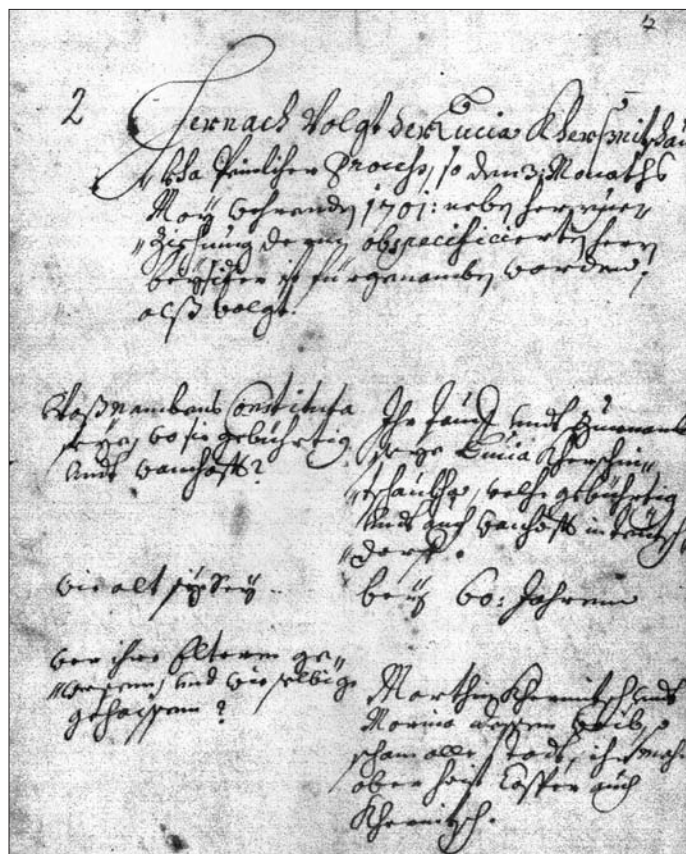
Leta 1700 je Hočevar začel čarovniški proces v Ribnici proti Marini Košir in Jeri Šober. Marina je 2. marca 1700 umrla zaradi hudega mučenja na čarovniškem stolu. Za njeno smrt se Hočevar ni bal okriviti njene sodelavke. Na ta proces se verjetno navezuje proces proti Anki Zbačnik in Neži Rus, ki sta bili sežgani pred ribniškim sodiščem in sta naznanili Marino Česarek ter Lucijo Kerznič, ki sta bili sežgani leta 1701. Sodnikova krutost je izpričana tudi v tem procesu, saj je Lucija zaradi hudega mučenja umrla v zaporu. Marina Česarek pa je kot »zadnja na grmadi« prišla v zgodovino ribniškega sodišča.

¹⁹ ARS, SI AS 1, š.k. 248.

²⁰ StLA, IO Reg. COP-1696-III-100.

²¹ Prav tam.

²² Tratnik-Volasko in Košir, *Čarovnice*, str. 223–224.

Prva stran zapisnika zaslišanja Lucije Kerznič zaradi čarovništva pred deželjskim sodiščem gospostva Ribnica, 3. maj 1701. Na levi strani so vprašanja, na desni odgovori zaslišane (ARS, SI AS 1080, šk. 12, fasc. 16).

Ribniško deželjsko sodišče je bilo nepriviligirano, zato ni smelo samo razsojati o življenju in smrti. Taka sodišča so sicer imela prisednike, morišče in sedež, vendar so morala za vodenje krvnih pravn po uvodnem postopku, ko so določeno dejanje označila kot hujše, poklicati krvnega sodnika, da je vodil proces in skupaj s prisedniki izrekel sodbo. Prisedniki na ribniškem procesu leta 1701 so bili Andrej Mordax kot zastopnik deželjskega sodišča Ribnica, Janez Krstnik Remik, sodni pisar Gašper kot svetnik ter Jurij Lesar, Peter Puželj in Peter Vesel. Pri razglasitvi sodbe so bili poleg navedenih prisotni še Jakob Križnar, oskrbnik gospostva Breg pri Ribnici (Willingrain), Franc Pregelj, Volk Papež, Janez Pucelj, Jakob Nosan, Adam Šorman, Peter Pucelj in Jurij Škuba.

Velik del sodišč, pred katerimi so potekali čarovniški procesi, je bil nepriviligiran. Ta sodišča so poklicala deželnoknežjega krvnega sodnika, ki je bil nameščen pri deželnih uradih. Na Kranjskem je bil krvni sodnik nastavljen pri uradu deželnega vicedoma. Krvni sodnik je skupaj s sodnim pisarjem, rabljem in sodniškim hlapcem pripotoval pred sodišče, kamor so ga poklicali, in tam izvedel sodni postopek. Osumljenko je najprej zaslišal in skušal zmesi v vprašanji. Pri čarovniških procesih so včasih izvajali tudi različne preizkuse. Običajen preizkus je bilo iskanje

čarovniških znamenj. Pri tem so se dogajali »izgredi«, saj je sodno osebje hudičeva znamenja včasih iskalo tudi na intimnih delih. Takih očitkov je bil s strani notranjeavstrijske vlade deležen tudi krvni sodnik Janez Jurij Hočevnar. Ne glede na to, ali so iskali znamenja ali ne, je rabelj osebi, osumljeni čarovništva, vedno ostrigel vse lase in dlake ter jo oblekel v grobo konopljno srajco. To je storil zato, da si osumljeni v procesu ne bi mogli pomagati z različnimi amuleti. Pri zasliševanju so uporabljali mučenje – torturo. Pri uporabi torture so sicer veljala določena pravila, vendar pri čarovniškem deliktu, ki je bil označen za izjemen zločin, tu v praksi ni bilo omejitev. Tortura je bila pripomoček za iskanje resnice. Predvidenih je bilo več stopenj mučenja. Začeli so z lažjimi in nadaljevali z vse hujšimi. Prva stopnja je bilo navadno stiskanje palcev in bičanje; druga stopnja je bilo zvezovanje čez razrezano kožo in privijanje nog s španskim škornjem; tretja stopnja pa je bilo raztegovanje vseh vrst in čarovniški stol oziroma čarovniška koza. Raztegovanje so izvajali z obešanjem za roke, na lestvi in različnih raztezovalnicah, opremljenih z žebli ipd.²³

Čarovniški stol je bil opremljen s konicami na sedalu oziroma z zelo ostro ošiljenimi deskami. V

²³ Prav tam, str. 174–177.

uporabi je bilo več različic. Čarovniški stol je bil namenjen dolgotrajnemu mučenju. Osumljene so na njem večkrat pustili sedeti vso noč, včasih tudi dlje, kar pa je imelo mnogokrat za posledico njihovo smrt. Pri čarovniških procesih sta bila gnus in sovraštvo do »hudičevih čarovnic« nemalokrat dodaten motiv za še večje grozovitosti v procesu. Kot kažejo sodni spisi, je krvni sodnik dr. Janez Jurij Hočevnar navadno začel kar z najhujšo obliko mučenja – s čarovniškim stolom. Žrtve so dejanja navadno hitro priznale, če pa so vztrajno zavračale obtožbe, so zaradi hudega mučenja umrle.

Vprašanja, na katera so morali obtoženci odgovoriti med torturo, so jim jasno sugerirala odgovor. Tako je bilo tudi pri ribniškem procesu. Če procesni zapisnik ribniškega procesa primerjamo z zapisniki s čarovniških procesov iz leta 1699 na gospostvu Poljane, ki jih je prav tako vodil dr. Janez Jurij Hočevnar, odgovori žrtev kažejo podobnost, ki ne more biti naključna.

Čarovniška zaslišanja in preiskava so potekali tajno za zaprtimi vrati. Šele na koncu procesa, ko je osumljeni znova brez mučenja potrdil priznanje in je bila sodba že sprejeta, je sledila javna razglasitev. Na javni razglasitvi je moral osumljeni spet potrditi priznanje, sodba je bila nato javno razglašena in izvršena. Javna usmrtitev je bila na običajnem sodnem kraju, na katerem so stale tudi vislice. Usmrtitev je bila spektakel, ki je privabil radovedno množico. Rabelj in obsojeni so nosili grozljive kostume. Sodba se je izvršila na točno določenem prizorišču po predpisanem scenariju. Čarovnice so vedno sežigali, ker naj bi ogenj uničil zlo. To so večinoma storili tudi v primeru, če je osumljeni umrl v postopku, domnevno čarovniško osebo so celo izkopalili in truplo sežgali. Temu je sledila sodna pojedina, ki jo je moral za sodnika pripraviti imetnik deželjskega sodišča. Ta je moral krvnemu sodniku plačati tudi potne stroške, dnevnice in takse ter stroške za pisarja, rablja in njegovega hlapca. Sodišče naj bi plačalo tudi oskrbo jetnikov in postavitev grmade.

Leta 1701 so se začeli čarovniški procesi v Krškem, kamor so poklicali krvnega sodnika. 8. januarja 1703 je notranjeavstrijska vlada od kranjskega deželnega vicedoma zahtevala, naj ji posreduje svoje mnenje o deželnem krvnem sodniku dr. Hočevnarju, in ukazala, naj se krvni sodnik zaradi spora s pisarjem krvnega sodišča, skupaj z vsemi svojimi sodnimi zapisniki, znova zgleda v Gradcu pred notranjeavstrijsko vlado. Hočevnar se je skušal opravičiti in izogniti prihodu v Gradec, kar je razvidno iz vicedomovega dopisa o zadevi krvnega sodnika. Vlada je vztrajala, naj se držijo njenega sklepa. Februarja 1703 naj bi Hočevnar odpotoval v Gradec, saj je takrat notranjeavstrijska vlada zaradi njegovega odhoda predlagala začasno nastavitev nadomestnega krvnega sodnika dr. Paplerja, da ne bi zaradi Hočevnarjeve odsotnosti s postopki čakali na njegovo vrnitev. Hočevnar je zagovor pred notran-

jeavstrijsko vlado v Gradcu slabo opravil. Julija 1703 mu je zato vlada začasno odvzela sodniško licenco in mu do preklica prepovedala opravljati sodniško delo. Čez dve leti, aprila 1705, je bila Hočevnarju s cesarskim ukazom dokončno odvzeta služba krvnega sodnika. Hočevnar se je na ta sklep pritožil, vendar je maja 1705 notranjeavstrijska vlada potrdila sklep, na podlagi katerega mu je zaradi hudih prekrškov pri delu krvnega sodnika in ekscesov zavrnila prošnjo za abolicijo. Točnega vzroka za tako strogo odločitev vlade ne poznamo, vsekakor pa gre za izjemen ukrep, ki je bil velika redkost. Notranjeavstrijska vlada je bila od leta 1700 dalje vse bolj skeptična do preganjanja čarovnic, leta 1711 pa je sodiščem ukazala, naj pri čarovniških procesih ravnajo bolj previdno.²⁴

Čarovniški procesi niso bili enkratni zgodovinski pojav. Veliko vzporednic z njimi najdemo pri pregonih iz ne tako davne zgodovine. Tako lahko elemente čarovniških procesov najdemo pri nacističnih pregonih Judov, stalinističnih procesih, dachavskih procesih ipd. Paradoks čarovniških procesov je, da gre za pravno utemeljen kvazi razumen proces. Veliki lov na čarovnice ni bil voden v paniki, temveč je šlo za uradno nadzorovan postopek. Podpirali in vodili so ga deli vodilnih slojev takratne družbe. Pri tem so se sklicevali na pravno in teološko tradicijo, ki je bila že stoletja sestavni del kulturnega temelja zahodne civilizacije. Kljub kritikam so procesi trajali več kot 200 let, preden se je takratna družba soočila z veliko zmoto.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
SI AS 1080, Zbirka muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv in Graz
IO Reg. COP-1696-III-100.

LITERATURA

Arhivi – zakladnice spomina (ur. Andrej Nared et al.). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije: Zgodovinski arhiv; Nadškofijski arhiv; Koper: Pokrajinski arhiv; Škofijski arhiv; Maribor: Pokrajinski arhiv; Nadškofijski arhiv; v Novi Gorici: Pokrajinski arhiv; Celje: Zgodovinski arhiv; na Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2014.
Aškerc, Anton: Ribniška čarovnica. *Ljubljanski zvon* 28, 1908, št. 4, str. 212–223.

²⁴ Košir, Boj krvavi, str. 149.

- Byloff, Fritz: *Hexenglaube und Hexenverfolgung in den österreichischen Alpenländern*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1934.
- Buchenhain, Joseph: Das Fass. *Carniola, Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft und geselliges Leben* III, št. 68–70, 1840, str. 269–278.
- Jaklič, Fran: *Zadnja na grmadi*. Na Prevaljah: Družba sv. Mohorja, 1925 (ponatis 2001).
- Karlovshek, Igor; Janez Jurij Hočevar. *Slavni slovenski pravdarji. Slovenski odvetniki v umetnosti, znanosti in politiki*. Ljubljana: Odvetniška zbornica Slovenije, 2018 (v tisku).
- Klun, Vinzenz Ferreri: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain*, 1. Heft. Laibach: Druck von Ignaz v. Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1852.
- Košir, Matevž: Boj krvavi zoper čarovniško zalego od Heinricha Institorisa do dr. Janeza Jurija Hočevarja. V: Jaklič, Fran: *Zadnja na grmadi*. Celje: Mohorjeva družba, 2001, str. 137–268.
- Košir, Matevž: Sabat v čarovniških procesih – evropski fenomen na Slovenskem od 16. do 18. stoletja. *Historični seminar II. Glasovi* (ur. Oto Luthar in Vojislav Likar). Ljubljana: ZRC SAZU, 1997, str. 123–142.
- Lesar, Anton: *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ljubljana: A. Lesar, 1864.
- Sivec, Jože in Marija Prosen: Hočevar, Janez Jurij (geslo). *Enciklopedija Slovenije*, 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 36.
- Skubic, Anton: *Zadnja čarovniška pravda v Ribnici*. *Slovenec*, let. 54, 27. 10. 1926, str. 3–4; 28. 10. 1926, str. 3–4.
- Tratnik-Volasko, Marjeta in Matevž Košir: *Čarovnice: predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Višnikar, Fran: Kazenska pravda zoper čarovnice v Ribnici l. 1701. *Slovenski narod*, let. 33, 14. 4. 1900.
- Zdenčan, Angelar: *Zadnja čarovnica*. *Zora: glasilo slovenskega katoliškega dijaštva* 3, 1897, zvezki od 1 do 10.

nica Valley in Carniola; 1864) and echoed in literature. Anton Aškerc devoted a long poem to the trial in 1908, entitled *Ribniška čarovnica* (*A Witch from Ribnica*). Even before that, in 1897, Francišek Kralj wrote the story *Zadnja čarovnica* (*The Last Witch*) under the pseudonym Angelar Zdenčan and published it in the feuilleton of the newspaper *Zora*. The greatest contribution to the popularity of the trial, however, was made by Fran Jaklič's story, entitled *Zadnja na grmadi* (*The Last One at the Stake*) – as a feuilleton in 1924 and as a book in 1925.

According to historical research, the Ribnica witch trial of 1701 was most certainly not the last one of such trials to have taken place in Carniola. Major significance attributed to the trial rests on the fact that it was long believed to be the only witch trial in Carniola for which such detailed court minutes have been preserved, including the questions and the suspects' answers. In every regard a typical witch trial, the Ribnica trial was made of the same elements as most such trials at that time: from how it was handled, the accusations and the forced confessions, to the way in which the victims were selected, i.e., through forced confessions of the convicted. The trial coincided in time with the longer period when witch trials in Carniola reached their climax. Its central assumption was the concept of the pact with the devil. The accused stated that they were introduced to witchcraft by other, previously convicted and burned witches. After rubbing flying ointment on parts of their bodies, they flew to Klek to attend a witches' gathering. In addition, they practiced sorcery, most notably conjuring storms to destroy crops.

The Ribnica trial almost certainly claimed the lives of at least seven victims. These were Marina Košir (died of torture on 2 March 1700 in Ribnica's prison), Jera Šober (imprisoned in 1700, almost certainly burned that same year), Anka Zbačnik, Neža Rus (both burned at the stake in the second half of 1700 or in the early 1701), Marina Češarek – also Sušarek (burned at the stake on 11 May 1701), Lucija Kerznič (died of torture on 5 May 1701 in Ribnica's prison; she was buried, exhumed and burned on 11 May 1701, along with Češarek), Anka Končar (imprisoned in 1701, almost certainly burned).

Another figure that featured prominently in the Ribnica trial, apart from the convicted witches, was the blood judge Janez Jurij (Johann Georg) Hočevar, doctor of secular and canon law. He was a versatile man, far less known for his administration of justice than for his talents in music and astronomy, as well as his membership in both Ljubljana academies: academia »operosorum« and academia »philharmonicorum«. His career as a judge was short but bloody. He assumed the office of the imperial blood judge for Carniola in 1695 and officially performed it until 1705. Hočevar undoubtedly holds an important place among witch persecutors in Carniola.

S U M M A R Y

Ribnica witch trial (1700–1701) – the most famous witch trial in Carniola

Thanks to multiple publications of the original court minutes and literary depictions, the Ribnica witch trial of 1701 is one of the most famous witch trials in the Slovenian territory. The court minutes in Slovenian translation were released by Anton Lesar in the book *Ribniška dolina na Kranjskem* (*The Rib-*